

Արտավանի միջնակարգ դպրոց

ԱՎԱՐՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ
ԱՇԽԱՏԱՆՔ

Թեմա՝ Դաստիարակչական աշխատանքների
հիմնական ուղղությունները, ձևերը և մեթոդները

Ուսուցիչ՝ Ս. Վարդանյան

Ղեկավար՝ Փ. Հովհաննիսյան

Եղեգնաձոր 2022թ.

Դաստիարակչական աշխատանքների հիմնական ուղղությունները, ձևերը և մեթոդները

1. Դաստիարակության տեսությունը որպես հասարակական երևույթ

Դաստիարակության տեսությունը սերնդից սերունդ կուտակված փորձի փոխանցումն է: Հասարակությունը դաստիարակության օղակներին (ընտանիք, դպրոց, բուհ) թելադրում է սոցիալական պատվեր՝ ինչ տիպի անձնավորություն ձևավորել: Դաստիարակությունը ենթադրում է նպատակի առկայություն և նպատակաուղղված գործընթաց է: Իրականացվում է գիտակցորեն: Դաստիարակության գործընթացը դաստիարակողի և դաստիարակվողի փոխազդեցությունն է, որը չնայած իր բնույթով բազմազան է, բայց կարևոր հատկանիշ է:

Դաստիարակության բովանդակություն հասկացության հետ կապված կա 2 մոտեցում: Առաջինի ժամանակ առանձնացնում ենք տարբեր ուղղություններ՝ բարոյական, ֆիզիկական, աշխատանքային, գեղագիտական, քաղաքացիական, էկոլոգիական: Մյուսը ուղղված են անձնային որոշակի որակների և գծերի ձևավորմանը: Դաստիարակության գործընթացում անձնավորությունը դաստիարակվում է կոմպլեքսային համալիր ներգործության բոլոր ուղղություններով:

Մյուս մոտեցումը դիտարկում է արժեքային վերաբերմունքը, այսինքն՝ վերաբերմունք հայրենիքի, բնության, մարդկանց նկատմամբ, այսինքն՝ դա գոյության, կյանքի հիմնարար արժեք է: Գլխավոր արժեքը դա մարդն է և կյանքն իր բոլոր դրսևորումներով: Մարդասիրական տեսանկյունից դաստիարակությունը նպատակ է, միջոց հանդիսանալ չի կարող:

2. Դաստիարակության գործընթացի առանձնահատկությունը

Դաստիարակությունը դաստիարակողի և դաստիարակվողի նպատակաուղղված գործունեություն է, որի ընթացքում լուծվում են անձի զարգացման հիմնախնդիրները: Առաջին առանձնահատկությունն օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոններն են: Օբյեկտիվ գործոնն այն պայմաններն են, որոնց գործում ապրում է մարդը, իսկ սուբյեկտիվ գործոնը դաստիարակողի արվեստն է՝ մանկավարժական վարպետությունը: 2-րդ առանձնահատկություն՝ դաստիարակության արդյունքը միանգամից չի երևում: 3-րդ առանձնահատկությունը դաստիարակության երկարատևությունն է: Այն երկար ու ձիգ տարիների ներգործություն է, դաստիարակի աշխատանքը և ինքնադաստիարակության արդյունք: 4-րդ առանձնահատկությունը դաստիարակության անընդհատությունն է: Այն նպատակասլաց, պլանավորող, անընդհատ ծավալվող գործունեություն է: 5-րդ՝ դաստիարակության գործընթացի համալիր կոմպլեքսային բնույթն է: 6-րդ

առանձնահատկությունը դաստիարակության երկկողմային բնույթն է, այսինքն՝ ուսուցիչ և աշակերտ:

Դաստիարակության գործընթացի կառուցվածքը

Դաստիարակության գործընթացի կառուցվածքն ունի բարդ կառուցվածք և այն ենթադրում է դաստիարակության նպատակի առկայությամբ առաջադրված նպատակին հասնելու համապատասխան խնդիրների առաջադրում և լուծում: Դաստիարակության բովանդակության, նրա բաղադրամասերի, դաստիարակության մեթոդների, հնարների, միջոցների ճիշտ ընտրություն, ենթադրվող արդյունքների վրա ազդող պայմանների առկայությունը: Դպրոցի պայմաններում դաստիարակության գործընթացը ուղղել անձի ամբողջական ձևավորմանը: Դպրոցականներին հաղորդակից դարձնել հասարակության արժույթներին: Աշակերտների իմացական գործընթացի այնպիսի կազմակերպում, որն ապահովում է նրանց հասարակական գիտակցության զարգացումը:

Դաստիարակության բովանդակությունը

Դաստիարակչական գործընթացի ճիշտ ու լրիվ իրականացումը ենթադրում է ունենալ դաստիարակության հատկացված բովանդակություն: Այն ներառում է համագումարի զարգացումը, մտավոր, աշխատանքային, բարոյական, գեղագիտական, արտադպրոցական, դաստիարակչական աշխատանքների սիստեմը: Դաստիարակության բովանդակության սիստեմի մեջ կարելի է ընդգրկել ազգի ժողովրդի սովորույթների և կրոնաբարոյական դաստիարակությունը: Նրա բովանդակության մեջ ընդգրկվում է նաև գիտելիքների, կարողության սիստեմը և վարքի կայուն սովորույթները: Դաստիարակության բովանդակությունը կոլեկտիվի քաղաքացու, ապագա ընտանիքի ղեկավարի, նախաձեռնողի, գործավարի, քաղաքացու ձևավորումը, այս բոլորը կարելի է իրականացնել օբյեկտիվ սկզբունքով:

Դաստիարակության գործընթացի օրինաչափությունները

Ըստ Բաբանսկու դաստիարակության գործընթացի օրինաչափությունները պայմանավորված է դաստիարակության որպես հասարակական օրինաչափություններով, ինչպես նաև անձի զարգացման օրինաչափության և ժամանակակից դաստիարակության տեսությունում ընդունված օրինաչափություններով.

1. դաստիարակության որպես մարդկանց կենսագործունեության հատուկ ոլորտի կախվածության հասարակական միջավայրի օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործունեության ամբողջությունից:

2. դաստիարակության և անձի զարգացման միասնականության ու փոխկապակցվածության դաստիարակության գործընթացի օրինաչափություն է:

3. որքան նպատակահարմար է կազմակերպված դաստիարակվողի հասարակայնորեն օգտակար գործունեությունը, որքան խելացիորեն է նրանց հաղորդակցու-

մը, այնքան արդյունավետ է ընթանում դաստիարակչական գործընթացը, այսինքն՝ նրա օրինաչափությունը:

4. օրինաչափ կապ գոյություն ունի դաստիարակության ներգործության փոխազդեցության և դաստիարակվող ակտիվ գործունեության միջև:

5. օրինաչափ կապ և կախվածություն կա ուսուցման, կրթության և զարգացման միջև: Ուսուցումը և կրթությունը ծառայում է դաստիարակությանը և հակառակը:

Դաստիարակության սկզբունքները

Սկզբունքը հիմք է, ելակետ, կառավարող գաղափար, կանոն, դրույթ, նորմատիվ: Սկզբունքները օգնում են ուսուցչին բացահայտելու դաստիարակչական գործընթացի հատուկ հակասությունները, կողմնորոշվել ամենաբարդ իրավիճակներում և կապ տեսնել միջանկյալ և վերջնական վիճակների միջև:

1. Համալիր մոտեցում դաստիարակության նկատմամբ.
2. Մարդու մեջ դրականի վրա հենվելու դաստիարակության սկզբունք.
3. Հարգանք երեխայի անձի նկատմամբ սկզբունք.
4. Դպրոցականի տարիքային առանձնահատկության սկզբունք.
5. Մովորողի դաստիարակության անհատական հաշվառման սկզբունք.
6. Նպատակաուղղվածության սկզբունք.
7. Դաստիարակություն աշխատանքի մեջ.
8. Դաստիարակության կապը կյանքի, շինարարության հետ.
9. Կոմպլեքսային մոտեցում դաստիարակության նկատմամբ.
10. Գիտակցության և վարքի միասնության սկզբունք.
11. Անձի դաստիարակության կոլեկտիվում.
12. Հետևողականություն դաստիարակության ներգործության մեջ.
13. Դպրոցի, ընտանիքի պահանջների միասնություն:

Դաստիարակության մեթոդները

Դաստիարակության մեթոդը դաստիարակողի և դաստիարակվողի փոխադարձ փոխազդեցություններն են՝ նրնց գորխունեության եղանակը Բացի մեթոդից կա նաև հնարը. Դա մեթոդի բաղկացուցիչ մասն է: Կիրառվում են նաև միջոցները, որը փոխկապակցված է մեթոդին և հնարին: Դաստիարակության մեթոդների դասակարգմամբ զբաղվել են Կանչարովը, Կավարովը, Շուկինան: Ըստ Շուկինայի գոյություն ունի՝

- Անձի գիտակցության ձևավորման մեթոդ.
  - Անձի գործունեության կազմակերպման հասարակարգի՝ վարքի, փորձի ձևավորման մեթոդ
1. մեջ մտնում են զրույց, պատմել, դասախոսություն, բանավեճ, օրինակ:
  2. մեջ մտնում են մանկավարժության, ուղղակի , անուղղակի պահանջը և հասարակության կարծիքը:
  3. մեջ մտնում են խրախուսանք, պատիժ և մրցակցություն:

Կոլեկտիվի տեսությունը և պրակտիկայի հարցերի մշակումը.

Կոլեկտիվի հիմնախնդիրը միշտ է հետաքրքրել է տարբեր գիտնականների: Մակարենկոն մծակել է անձի ձևավորման ամբողջությունը և անձի ձևավորման կոլեկտիվի ձևավորումը քննարկել սոցիալական, մանկավարժական, մեթոդական տեսանկյունով: Դաստիարակությանը կոլեկտիվում և անձնավորության դաստիարակությունը Մակարենկոյի մանկավարժական սիստեմի բնույթն է: Կոլեկտիվ ասելով նա հասկանում է մարդկանց խմբի միավորումը ընդհանուր աշխատանքի մեջ ընդհանուր նպատակին հասնելու համար: Մանկավարժական գրականության մեջ «կոլեկտիվ» հասկացությունը պարզաբանվում է 2 իմաստով.

1. Կոլեկտիվ ասելով հասկացվում է խմբի զարգացման բարձր մակարդակը:
2. Կոլեկտիվ ասելով հասկանում ենք մարդկանց կազմակերպված խումբը:

Դպրոցական կոլեկտիվի առջև դրվում է 3 գլխավոր խնդիր.

- I. գիտակցել գիտելիքների նշանակությունը և ընդունել դրանց կարևորությունը
- II. ձեռք բերել բարոյական զարգացում
- III. ձևավորել և զարգացնել սեփական անձը

Մտավոր դաստիարակություն

Մարդը ապրում է մարդկանց շրջապատում, սոցիալակն միջավայրում, որտեղ տեղի է ունենում նրանց զարգացումը: Զարգանում է միտքը, մտածողությունը: Մտավոր դաստարակություն ասելով հասկացվում է դաստիարակողի նպատակաուղղված գործունեություններ, սովորողի մտավոր ուժերի, մտածողության, մտավոր կուլտուրայի զարգացման ուղղությամբ:

Մեր երկրում մեծ տեղ է տրվում մտավոր դաստիարակությանը, որովհետև այն հիմք է հանդիսանում մարդու բազմակողմանի զարգացմանը: Այն նպաստում է աշխատանքի արտադրողականության բարձրացմանը: Արդի պայմաններում բարձրացել է պահանջկոտությունը կրթության մտավոր զարգացման և աշխատողների նկատմամբ: Մտավոր զարգացման և մտածողության կատարելագործման հարցերը միշտ էլ արտահայտվել են ծրագրական փաստաթղթերում: Մեծացել է իտելեկտուալ աշխատանքի փայլաբաժինը, որովհետև բանվորի աշխատանքը միահյուսվել է ֆիզիկականը և մտավորը:

ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑԻ ՕՐԻՆԱԶՄԱՓՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Դիդակտիկայում ուսուցման օրենքներին ու օրինաչափություններինանդրադարձել են շատ գիտնականներ: Այսպես, օրինակ՝ Ա.Ա.Դանիլովը, Մ.Ն.Սկատկինը, գերմանացի մանկավարժ Գ.Նոյները, հ.Յա.Լերները, Պ.Ի.Պիդկասիստին: Յու.Կ.Բարսևսկին ուսումնասիրելով վերը նշված հեղինակներին, բացիվերջինից, ուսուցման օրենքների և օրինաչափությունների մասին դատողություններն ու նրանց կողմից բերված օրինակները, գտնում է, որ ուսուցման գործընթացի օրինաչափությունների նկատմամբ չկա ամբողջական և միանման մոտեցում: Նա գրում է. «...Ցավոք ցուց չեն տրվում այնհիմունքները, որոնք ընկած են օրինաչափությունների հիմքում, և չի ապացուցվում նրանց հարաբերական ամբողջականությունը: Մինչդեռ ուսուցման գործընթացի օրինաչափությունների նկատմամբ ամբողջական մոտեցման մեջ է ընկած արդյունավետ ու որակական ուսուցման հնարավորությունները: Դրա համար անհրաժեշտ է քննարկել ուսումնական գործընթացի օրինաչափությունների մեթոդաբանական հիմունքները»: Ի՞նչ է օրինաչափությունը:

Հասարակական երևույթների մեջ օրինաչափություն ասելով հասկացվում է երևույթների կամ գործընթացների միջև օբյեկտիվորեն գոյություն ունեցող, անհրաժեշտ, էական, կրկնվող կապը, որը բնութագրում է նրանց զարգացումը: Շարադրանքը չծանրաբեռնելու համար ուղղակի թվարկենք Բարսևսկու մշակած օրինաչափությունները. Ուսուցման գործընթացը օրինաչափորեն կապված է կրթության, դաստիարակության ու զարգացման գործընթացների հետ, որոնք մտնում են ամբողջական մանկավարժական գործընթացի մեջ: Ուսուցման գործընթացը օրինաչափորեն կախված է սովորողների ռեալ ուսումնական հնարավորություններից: Ուսուցման գործընթացը օրինաչափորեն կախված է այն արտաքին պայմաններից, որոնց մեջ այն ընթանում է:

ԴԻԴԱԿՏԻԿԱ

Դիդակտիկան հունարեն «դիդակտիկոս» բառն է, նշանակում է՝ ուսուցանող: Դիդակտիկան մանկավարժության մի մասն է, այն ուսումնասիրում է ուսուցման, կրթության և զարգացման օրինաչափությունները:

Չի կարելի դիդակտիկան առանձնացնել մանկավարժությունից և հոչակել որպես առանձին դիսցիպլին: 1930ական թվականներին նման փորձկատարեցին որոշ գիտնականներ: Նրանք պահանջեցին մանկավարժությունը տարրալուծել դիդակտիկայի մեջ և մանկավարժության բոլոր հարցերը լուծել նրա միջոցով, որը, իհարկե, նրանց չհաջողվեց: Առաջադեմ բոլոր մանկավարժներն առարկեցին: Ուստի դիդակտիկան մնաց որպես ուսուցման տեսության և պրակտիկայի հարցերը հետազոտող, մշակող քննադատ, մանկավարժության անկապտելի մասը: Դիդակտիկան պատասխանում է հետևյալ հարցերին. «Ի՞նչ ուսուցանել»

«Ի՞նչպե՞ս ուսուցանել», «Կազմակերպչական ի՞նչ ձևերով ուսուցանել»: Ելնելով նշված հարցերի պահանջներից, դիդակտիկան գիտականորեն հիմնավորում է կրթության բովանդակությունը, նպատակը, ուսուցման համար ընտրված մեթոդները, միջոցները և որոշում ուսուցման կազմակերպման ձևերը: Տարբեր ժամանակաշրջաններում կրթության բովանդակությունը, ուսուցման մեթոդները, ուսուցման կազմակերպման ձևերը փոփոխվել են, ելնելով տվյալ հասարակության՝ դպրոցին ներկայացրած պահանջներից: Մեր օրերում դրանք նույնպես փոփոխվում են, կատարելագործվում՝ հաշվի առնելով հասարակության նոր պահանջներն ու գիտատեխնիկական առաջընթացի ու գիտությունների զարգացման միտումները: Մինչև 20րդ դարի

վերջերը ընդունված էր
դիդակտիկայի առարկան համարել ուսուցումը: Ներկայումս առանձին գիտնականներ (Պ. Ի. Պիդկասիստի և ուրիշներ) գտնում են, որ դիդակտիկայի առարկան դասավանդման և ուսման կապն է, դրանց միասնությունը, իսկ ուսուցումը՝ նրա օբյեկտը: Միայն կլինի կարծել, թե դիդակտիկայի հետազոտության առարկան միայն ուսուցումն է, կամ ինչպես Պիդկասիստին է ընդունում դասավանդման կուսման միասնությունը: Բայց չէ՞ որ ուսանել, նշանակում է սովորել: Ուրեմն՝ դիդակտիկայի առարկան միայն մասնավորաբար է ուսումը: Ինչպես հայտնի է, դիդակտիկան հետազոտում է սուբյեկտի ճանաչողական գործունեության այն ընդհանուր օրինաչափությունները, որոնք իրացվում են դասավանդման, ուսուցման և ինքնուսուցման ուղիներով, այլ կերպասած՝ կրթության միջոցով: Ուրեմն՝ դիդակտիկայի առարկան միաժամանակ կրթությունն ու նրա օրինաչափություններն են: Այնուհետև դիդակտիկան միաժամանակ հետազոտում է այն բոլոր օրինաչափությունները, որոնք առանձին առանձին արտացոլված են ուսումնական առարկաների դասավանդման մեջ: Ուրեմն՝ դիդակտիկան հետազոտում է նաև ուսումնական առարկաները, դրանցում եղած գիտելիքների յուրացման յուրահատկություններն ու առանձնահատկությունները: Նշանակում է՝ դիդակտիկայի առարկան նաև մասնավոր մեթոդիկաներն են: Հետևապես դժվար չէ եզրակացնել, որ դիդակտիկայի հետազոտության առարկան ուսուցումը, ուսումը, դասավանդումը, կրթությունը և մասնավոր մեթոդիկաներն են, այդ բոլորի միասնությունը: Այս փորձեր դրանցից որևէ մեկը բացառել: Պարզ է. չի իրականացվի ոչ ուսուցումը, ոչ կրթությունը և ոչ էլ զարգացումը, հետևապես՝ նաև դաստիարակությունը: Ուսուցումը, կրթությունը, զարգացումը օրինաչափորեն փոխկապակցված են միմյանց և դաստիարակության հետ: Առանց ուսուցման և կրթության չկան չի կարող լինել կազմակերպված դաստիարակություն և՛ հակառակը: Կարելի է ասել՝ դաստիարակության տեսությունն ու պրակտիկան «սնվում» են ուսուցման տեսությունից ու պրակտիկայից, վերջիններս էլ՝ դաստիարակության տեսությունից ու պրակտիկայից: Դասավանդման և ուսման գործընթացները օրինաչափորեն փոխկապակցված են ուսուցման ամբողջական գործընթացում: Ուսուցման բովանդակությունն օրինաչափորեն կախված է նրա այն խնդիրներից, որոնք իրենց մեջ արտացոլում են հասարակության պահանջմունքները, գիտության զարգացման մակարդակն ու տրամաբանությունը, ուսուցման համար ռեալ ուսումնական հնարավորություններն ու արտաքին պայմանները: Ուսումնական գործունեության խթանման, կազմակերպման և վերահսկման մեթոդներն ու միջոցները կախված են ուսուցման խնդիրներից ու բովանդակությունից:

Ուսուցման կազմակերպման ձևերը օրինաչափորեն կախված են ուսուցման խնդիրներից, բովանդակությունից և մեթոդներից: Ուսուցման գործընթացի բոլոր բաղադրիչների փոխկապակցությունը համապատասխան պայմանների դեպքում օրինաչափորեն ապահովում է ուսուցման կայուն գիտակցված ու գործուն արդյունքները: Հատուկ առաջադրանք. Փորձեր վերլուծել ուսուցման գործընթացի՝ վերը նշված օրինաչափությունները:

ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ՄԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ

1. ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ՄԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ ՈՐՊԵՍ ԴԻԴԱԿՏԻԿԱԿԱՆ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Սկզբունքը լատիներեն «պրինցիպիում» բառն է, նշանակում է՝ հիմք: Ինչպես հայտնի է, մարդու կողմից իրականացվող յուրաքանչյուր գործունեության ներկայացվում է ինչ-

որ պահանջ: Այն պետք է ընթանա ինչ-

որկանոնով, ունենա որոշակի ելակետ, կառավարվի ինչոր գաղափարով: Այդբոլորը պետք է ունենան ամուր հիմք, այսինքն՝ սկզբունք: Ուրեմն կարելի է ասել, որ ուսուցման սկզբունք է կոչվում այն ելակետը, հիմքը, ղեկավարող գաղափարը, կանոնը կամ պահանջը, որի միջոցով կառավարումն ու կատարումն ապահովում են ուսուցման գործընթացի արդյունավետությունը: Ուսուցման սկզբունքները կառավարում են ուսուցման գործընթացը, համալիր (կոմպլեքսային) ձևով լուծում կրթության, դաստիարակության, զարգացման խնդիրները, օգնում սովորողներին ձևավորել իրենց գիտականաշխարհայացքը: Ուսուցման սկզբունքներն անցել են զարգացման ու ձևավորման երկարատև ուղի: Դրանց մշակմամբ զբաղվել են հայտնի մանկավարժներ Յ. Ա. Կոմենսկին, Հ. Պեստալոցին, Ա. Դիստերվեզը, ռուս գիտնականներ Ե. Ի. Մեդինսկին, Վ. Ե. Գմուրմանը, Մ. Ն. Դանիլովը, Բ. Պ. Եսիպովը, Յու. Կ. Բաբանսկին, Վ. Ի. Զագլիսկին, հոգեբան Բ. Դ. Էլկոնինը և ուրիշներ:

Չի կարելի ուսուցման սկզբունքները շփոթել ուսուցման օրենքների, օրինաչափությունների հետ: Ուսուցման որոշ օրենքներ մշակել են Մ. Ա. Դանիլովը, Մ. Ն. Սկատկինը, գերմանացի մանկավարժ Գ. Նոյները, Ի. Յա. Լերները և ուրիշներ: Վերջին տարիներին այդ հարցով զբաղվել է Պ. Ի. Պիդկասիստին: Ըստ նրա՝ ուսուցման գործընթացում կարեփ է առանձնացնել իննգ օրենքներ. Առաջին, ուսուցման նպատակը, բովանդակությունը, մեթոդները փոխկապակցված են: Ուսուցման, դաստիարակության վրա մեծ ազդեցություն ունեն հասարակական հարաբերությունները և սոցիալական կարգը: Երկրորդ, ուսուցումը, դաստիարակությունը և սովորողների գործունեությունը փոխապայմանավորված են: Այս օրենքը բացահայտում է սովորողների ակտիվության և մանկավարժական ղեկավարության միջեղած հարաբերակցությունը: Երրորդ, մանկավարժական գործընթացը ամբողջական է և միասնական: Այն բացահայտում է նշված գործընթացի ամբողջականության և մասնակի հարաբերակցությունը, դրանց միասնությունն ուսուցման մեջ: Չորրորդ, ուսուցման միասնությունը փոխկապակցված է ուսուցման տեսության և պրակտիկայի հետ: Հինգերորդ, այն խմբային և անհատական ուսումնական գործունեության միասնությունն ու փոխապայմանավորվածությունն է:

Շարադրանքը չծանրաբեռնելու համար հարկ չենք համարում անդրադառնալ Մ. Ա. Դանիլովի, Մ. Ն. Սկատկինի, Գ. Նոյների, Ի. Յու. Լերների կայլոց կողմից մշակված ուսուցման օրենքներին:

2. ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԻ ԲՆՈՒԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ուսուցման սկզբունքները դիդակտիկական նորմատիվներ են, որոնք կատարում են կանոնի, պահանջի, ցուցումի, նորմի գործառնություն կրողը միասին կարգավորում, կառավարում ու ղեկավարում են ուսուցման գործընթացը: Կարելի է նաև ասել՝ ուսուցման սկզբունքները ուսուցչի եաշակերտների համար կողմնորոշիչներ են:

Ժամանակակից դպրոցում կիրառվում են ուսուցման հետևյալ հիմնական սկզբունքները՝

- զարգացնող, դաստիարակող,
- ուղղվածության,
- գիտականության,
- կյանքի և պրակտիկայի հետ ուսուցման կապի,
- սիստեմատիկության և հաջորդականության,
- մատչելիության,
- զննականության,

-կայունության,

- գիտակցականության և ակտիվության:

Շատ համաձայնակցի քննարկենք այդ սկզբունքները:

Զարգացնող և դաստիարակող սկզբունքը պահանջում է անձի (տվյալը եպքում աշակերտի) համակողմանի ու ներդաշնակ զարգացման հիմնախնդիրը անհատականացնել և այդ ուղիով լուծել մանկավարժության՝ այդ շատ խրթին, հարցը: Ուղղվածության սկզբունքը խնդիր է դնում իրագործել սովորողների կրթության, դաստիարակության և զարգացման հիմնախնդիրների լուծումը, ուսուցման գործընթացում ապահովել դրանց փոխկապվածությունը: Այս սկզբունքն ուսուցչից պահանջում է նշված հիմնախնդիրները (կրթության, դաստիարակության և զարգացման) լուծել ուսուցման գործընթացում ընդհանրապես և դասի ընթացքում՝ մասնավորապես: Կրթական խնդիրները ենթադրում են սովորողների կողմից հումանիտար, բնագիտամաթեմատիկական, աշխատանքային, տեխնիկական գիտելիքների յուրացում, միաժամանակ յուրաքանչյուր ուսումնասիրվող ուսումնական առարկայից իրենց մեջ մշակել կարողություններ ու հմտություններ և այդ ուղիով զարգացնել նրանց ճանաչողական ընդունակությունները: Դաստիարակչական խնդիրները ենթադրում են ապահովել սովորողների մտավոր, բարոյական, աշխատանքային, գեղագիտական, ֆիզիկական, իրավական, տնտեսագիտական, էկոլոգիական դաստիարակության՝ իրար հետ փոխկապակցված իրականացումը:

Քննարկվող սկզբունքը նաև պահանջում է զարգացնել սովորողների տրամաբանական մտածողությունը, հիշողությունը, մտապահումը, երևակայությունը, կամածին ուշադրությունը, հետաքրքրություններն ու ընդունակությունները: Վերը նշված խնդիրները համալիր (կոմպլեքսային) ձևով լուծելու համար ուսուցիչը մշտապես պետք է ունենա մանկավարժական գործունեության ճիշտ ուղղվածություն: Պետք է հաշվի առնի սովորողների ուսումնական նոտեալ հնարավորությունները, տարիքային և անհատական առանձնահատկությունները, ճիշտ ընտրի ուսուցման և դաստիարակության մեթոդները, հնարներն ու միջոցները: Գիտականության սկզբունքը ուսուցիչն իրագործում է կրթության բովանդակության հիմնական փաստաթղթերի՝ ուսումնական ծրագրերի, դասագրքերի, ուսումնական ձեռնարկների, միջոցով: Հասկանալի է, որ այդ փաստաթղթերը կառուցվում են գիտականության սկզբունքով, ելնելով հասարակության և գիտատեխնիկական առաջընթացի՝ դպրոցի ներկայացվող պահանջներից ու միտումներից: Այս սկզբունքը (գիտականության) ուսուցչի առջև խնդիր է դնում ուսումնական առարկաների միջոցով սովորողներին յուրացնել տալ տվյալ առարկայի հիմունքները, նրա բոլոր բաժինները, ուսումնասիրվող առարկայի և գիտությունների կապերը, ծանոթացնել գիտական նոր փաստերին, օրենքներին, տեսություններին, գիտություններին, տեխնիկայի նվաճումներին:

Այնուհետև՝ ուսուցման գիտականության սկզբունքն ուսուցչից պահանջում է սովորողներին հաղորդել ճշգրիտ, փաստարկված, ապացուցելի գիտելիքներ, գիտական որոնումների տարրեր,

ծանոթացնել գիտությունների գիտահետազոտական մեթոդներին, ուսումնական աշխատանքի գիտականորեն կազմակերպման մեխանիզմներին: Ամեն կերպ զարգացնել սովորողների որոնողական աշխատանքներ կատարելու ըն-

դունակությունները: Արթնացնել նրանց հետաքրքրությունները ուսումնասիրվող երևույթների նկատմամբ:

Գիտականության սկզբունքը խնդիր է դնում ուսուցման գործընթացում (կոնկրետ դասերի ընթացքում) սովորողներին առաջադրել ուսումնական պրոբլեմներ, ստեղծել պրոբլեմային իրավի

ճակներ և նրանց մտավորութեամբ լուծել, հաղթահարել դրանք ու այդ ուղիով զարգացնել նրանց ճանաչողական ընդունակությունները:

Կյանքի և պրակտիկայի հետ ուսուցման կապի սկզբունքը ուսուցչից պահանջում է ուսումնական նյութի բովանդակությունն ուսուցանելիս այնանպայման կապել առօրյա կյանքի, երևույթների, ժողովրդական տնտե-

սության առկա հիմնախնդիրների հետ: Եվ ապա՝ ուսուցման գործընթացը կազմակերպել այնպես, որ սովորողներն ունենան իրենց ձեռք բերած գիտելիքները կյանքում, պրակտիկայում կիրառելու հնարավորություն: Օրինակ՝ կենսաբանությունից յուրացրած գիտելիքները կարող են կիրառվել դպրոցի ուսումնափորձնական հողամասում, այսպես՝ հետևել բույսերի աճին, հետազոտել հողի, բույսի, ջրի, դրանց ու արեգակնային էներգիայի փոխկապակցությունները, միասնությունը: Կամ՝ աշակերտները աշխարհագրությունից ձեռք բերած գիտելիքների հիման վրա, աշխարհագրական հրապարակում կարող են որոշել օդի՝ օրվա, ամսվա, տարեկան միջին ջերմաստիճանները, օդի խոնավությունը և այլն: Եվ կամ՝ ֆիզիկայից, քիմիայից ստացած գիտելիքներն աշակերտները կարող են կիրառել դպրոցի ֆիզիկայի ուսումնական կաբինետում, քիմիայի լաբորատորիայում, մոտակա պրոյունաբերական ձեռնարկության համապատասխան արտադրամասերում, դպրոցի արհեստանոցում: Բնական է, որ այդպիսի գործունեությունը կօգնի աշակերտներին իրենց մեջ մշակել սելիսկական հայացքներ ու համոզմունքներ: Դրանց միջոցով նրանք կըմբռնեն տեսության ու պրակտիկայի անհրաժեշտ կապը, նրանց միասնությունը:

Կյանքի ու պրակտիկայի հետ ուսուցման կապի սկզբունքը ուսուցչի առջև դնում է սովորողներին հասարակական գործունեության, արտադրության մեջ ընդգրկելու խնդիր, որպեսզի նրանք զգան իրենց յուրացրած գիտելիքների և դրանց կիրառման օգտակարությունը: Քննարկվող սկզբունքն աշակերտներից պահանջում է հավաքել հայրենագիտական նյութեր, տեսակավորել դրանք, նկարագրել (բանա-

վոր և գրավոր) այդ նյութերը, վերլուծել, սինթեզել, դրանց շուրջ գրել ստեղծագործական շարադրություններ, ռեֆերատներ, զեկուցումներ: Վերջապես, ուսուցման՝ կյանքի և պրակտիկայի հետ կապի սկզբունքը ուսուցչի առջև խնդիր է դնում օգտագործել զանգվածային տեղեկատվությունը, նրանից քաղել համոզիչ այնպիսի օրինակներ, որոնք կարող են սովորողների մեջ ամրապնդել ուսուցման՝ կյանքի ու պրակտիկայի հետ կապի անհրաժեշտությունը: Ուսուցման սիստեմատիկության և հաջորդականության սկզբունքի իրագործման հիմքերը դրվում են ուսումնական ծրագրերում, դասագրքերում և թեմատիկ պլանում: Իհարկե, հաշվի են առնվում դիդակտիկային վաճառմանը, գիտության ու տեխնիկայի առաջնությունը, հասարակության դպրոցին ներկայացվող պահանջները, աշակերտների տարիքային և ուսումնական հնարավորությունները:

Ե՛վ ծրագրերը, և՛ դասագրքերը կառուցվում են որոշակի ժամանակաշրջանի համար: Դրանցում պահպան

վում են ուսումնասիրության ենթակաթեմաների որոշակի հաջորդականությունը, ինչպես նաև թեմայի մեջ մտնող գիտելիքների համակարգի կառուցվածքը: Քննարկվող սկզբունքը պահանջում է մշտապես հետևել ուսումնական նյութի տրամաբանությանը, չխախտել երևույթների, առարկաների, իրադարձությունների միջև եղած օրինաչափ կապերը, նույնն անել դրանց շուրջ կազմակերպված գործնական աշխատանքների ընթացքում: Ուսուցման սիստեմատիկության և հաջորդականության սկզբունքը ուսուցչի սաջե խնդիր է դնում գիտելիքները, կարողությունները, հմտությունները աշակերտներին հաղորդել ու յուրացնել տալ որոշակի համակարգով և հաջորդականությամբ: Պահանջում է ուսուցման ընթացքում հաղորդվող նյութի տա

րրերը կապել մյուս նյութի տարրերի հետ, հաջոր-

դը բխեցնել նախորդից և այդ հիման վրա հայտնաբերել նոր գիտելիքներ:

Քննարկվող սկզբունքն ուսուցչից պահանջում է դասավանդման ընթացքում առանձնացնել զլ խավոր հասկացությունները, հիմնական գաղափարները, դրանց պատճառահետեանքային ու ծագումնաբանական կապերը, և դնում ուսումնասիրվող հասկացությունները տարբեր ուսում նական առարկաների հասկացությունների, օրենքների հետ ունեցած կապերի ասպեկտով քնն արկելու խնդիր, որպեսզի աշակերտներն ըմբռնեն

միջառարկայական, միջգիտական հասկացությունների էությունը: Ուսուցման սիստեմատիկ ության և հաջորդականության սկզբունքը սովորողներից պահանջում է ուսումնական գործուն էություն ընթացքում (դաս նախապատրաստելիս, ուսումնական խնդիրներ լուծելիս, շարադրո ւթյուն գրելիս, գործնական, լաբորատոր աշխատանքներ կատարելիս և այլն) անպայման առա ջնորդվել սիստեմատիկության և հաջորդականության սկզբունքով: Մատչելիության սկզբունք րը շատ կարևորներից է: Այն ուսուցչից պահանջում է ուսուցումն այնպես կազմակերպել կամ կ առուցել, որ, որպես անհրաժեշտություն, անպայման հաշվի առնվեն սովորողների ռեալ ուսում նական հնարավորությունները: Նույնը կատարել նաև զուգահեռ դասարաններում, որպեսզի ս ովորողները չկրեն բանական, ֆիզիկական և հոգևոր ծանրաբեռնվածություն: Հանրահայտ իրո դություն է, որ չափից ավելի բարդացված ուսուցումը սովորողների համար դառնում է անտա նելիբեռ, ուսման նկատմամբ առաջացնում անտարբերություն, աստիճանաբար մարում նրան ց հետաքրքրությունները, ջլատում ուժերը, թուլացնում կամ այն ուժերը, մեռցնում ուսումնակ ան աշխատանքները կատարելու ցանկություններն ու ձգտումները: Ահա թե ինչու, դեռ իր ժա մանակ, Յան Ամոս Կոմենսկին տվեց մատչելիության սկզբունքի մի քանի կանոններ. այսպես, օրինակ, ուսուցման ընթացքում մոտիկից գնալ դեպի հեռուն, ծանոթից՝ դեպի անծանոթը, հեշ տից՝ դեպի դժվարը և այլն: Մակայն ուսուցման մատչելիության սկզբունքով առաջնորդվելը չի նշանակում, թե ուսուցման բովանդակությունը պետք է լինի պարզունակ, անմիջապես հասկա ցվող: Մշտապես պետք է իմանալ, որ նման իրավի-

ճակը չի կարող զարգացնել սովորողների որոնողական, ստեղծագործական

ընդունակությունները, իսկ ուսումն էլ կլինի անհետաքրքիր, կվերածվի տաղտուկի: Անվանի հ ողերաններ Բ. Դ. Էլկոնինը և Վ. Վ. Դավիդովը իրենց հետազոտություններում հանգել են այն եզր ակացության, որ տարրական կամ կրտսեր դպրոցում ուսուցումը պետք է ընթանա ոչ թե պար զունակից, մասնակիից սկսած, այլ կառուցվածքներից, ընդհանուրից, ամբողջից, ընդհանրացվ ածությունից սկսած, պատճառաբանելով, որ երեխաների մտավոր պոտենցիալ հնարավորութ յուններն ավելին են, քան մենք կարծում ենք:

Ուսուցման մատչելիության սկզբունքն ուսուցչի առջև խնդիր է դնում ճիշտ պլանավորել ուսո ւմնական նյութերը, ճիշտ առաջնորդվել ուսումնական ծրագրերով, նորմավորել դպրոցականն րին տրվող տնային առաջադրանքները, հանձնարարությունները, ընդհանրապես դասերից, դ պրոցից դուրս կատարվող նրանց բոլոր աշխատանքները: Չննականության սկզբունքն անցել է զարգացման և կատարելագործման երկարատև ուղի: Յան Ամոս Կոմենսկին պահանջում էր ամեն կերպ ուսուցմանը մասնակից դարձնել երեխայի բոլոր զգայարանները: Այդպահանջը և ա անվանեց «դիդակտիկայի ոսկե կանոն»: Հետագայում ուսուցման գննականության էություն ն ավելի հիմնավորված մեկնաբանեց Հ. Պետալոցին: Նրան է պատկանում այն գաղափարը, ը ստ

որի հասկացությունները մտավորապես ձևավորելուն պետք է դրանք զուգակցել գննականութ յանը: Ավելի

ուշ ժամանակներում զննականության՝ ուսուցման համար ունեցած դերն ու նշանակությունը
հիմնավորեց Կ.Դ.ՈԻշինսկին:Նա է բացահայտել զննական զգայությունների նշանակությունը

: